

Ferge Zsuzsa

A családi pótlékról*

Manapság mind több szó esik arról, hogy a szűkös forrásokat a szociálpolitikának oda kell irányítania, ahol arra a legnagyobb szükség van. A családi pótlékkal kapcsolatban is felmerült a jobban „célzott” elosztás szükségessége. Erre alapvetően három módszer kínálkozik (amelyek a Világbank javaslataiban is szerepelnek). Az egyik az *egyéni szelekció*, ez a családi pótlék jövedelmi rászorultsághoz kötését, azaz segéllyé alakítását jelenti. A másik módszer a *csoportok szerinti differenciálás*, amikor például a többgyermekes családok ismert jövedelmi hátrányát magasabb családi pótlék kompenzálja. A harmadik lehetőség a családi pótlék más jövedelmekkel összevonása és *adóztatása*.

A családi pótlék segéllyé alakításához el kell dönteni, hogy ki a „rászoruló” család. A hazai átlagjövedelmek köztudottan alacsonyak, azaz az ez alatt élők nem lenne indokolt a családi pótléktól megfosztani. Márpedig a gyermekesek háromnegyede él az átlagos szint alatt!

Ha a politika nem akarja a családok nagyobb részét szűkösségekben tartani, akkor tehát legfőljebb a gyerekek 30%-át zárhatja ki a családi pótlékból. A rászoruló kiválogatásához természetesen minden, a családi pótlékra igényt formáló család, a másfél millió gyerekesből több mint egy millió jövedelmi helyzetét ismerni kell. Minthogy manapság erőteljesen ingadozhat a családok jövedelme, szinte folyamatosan jelentkehetnek új igénylők, és folyamatosan szűnnek meg jogosultságok. Ha az eljárás nem nagyon szigorú, akkor talán ezer új hivatalnok elég, de szükséges lehet ennek többszöröse is. (És még azt is érdemes lenne pénzre átszámítani, hogy a családoknak mennyi időt és munkát kell minderre fordítaniuk.) Ez azonban a kisebb baj. Végül is amit az állam rákölt erre a bürokráciára, azt csőstül megtakaríthatja a gyerekeken.

Nagyobb baj az, hogy a családi pótlékból segély lesz – ennek minden ismert hátrányával. Másfél millió családnál megnő az ösztönzés a jövedelmek eltagadására – ha egy család néhány forinttal túllépi a segélyhatárt, jelentős összegtől esik el. Széles körben belép a munkára ellenőztetés – hiszen esetleg 100 forint többletkereset több ezer forinttól foszthatja meg a családot. Szembefordul egymással a családi pótlékot kapó és nem-kapó. Új igazságtalanságok sora jelenik meg, hiszen a családi pótlékkal együtt az eredetileg szegényebb család jövedelme messze felülmúlhatja a nála alig valamivel jobban kereső jövedelmét. És mindezt ismert a segély megbélyegző hatása, illetve az a tény, hogy a családok

egy része, legyen bármilyen rászorult is, nem fog a megalázónak tartott segélyért folyamodni.

Mindemellett a családi pótlék segéllyé alakítása egészen új társadalomfilozófiát jelent. A családi pótlék állampolgári joggá emelése – ami csak 1990 áprilisában történt! – annak elismerését jelentette, hogy a gyermekek jóléte az egész társadalom ügye és érdeke. Egy, a generációk közötti íratlan szerződés értelmében a közösség hozzájárul az új nemzedék felnevelésének költségeihez, amit majd e felnőtt nemzedék (adóban, járulékokban) visszatérít a közösségnek. Ez az életciklushoz kapcsolódó kereseti hullámzások csökkentése miatt gazdasági, más oldalról nézve társadalmi érdek. Mindemellett az ilyen univerzális családi pótlék rendszer nem tesz különbséget szegény és gazdag gyerek között, s ezzel legalább a gyerekek között nem teremt kemény társadalmi korlátokat. Nem véletlen, hogy az európai rendszerek többségében ez a filozófia érvényesül. Ha a családi pótlék egésze segéllyé válik, mindez visszajára fordul.

Ezért a tömeges egyedi segélyezés helyett érdemesebb a könnyen megtalálható és a biztosan rossz helyzetű rászoruló csoportokra koncentrálni. Évtizedek óta köztudott, hogy a magyar családok jövedelmét differenciáló sok tényező között legfontosabb az eltartott gyermekek száma. 1987-ben (amikor az utolsó jövedelmi felvétel volt) családi pótlék nélkül a háromgyerekesek egy főre jutó jövedelme a gyerektelenekének fele lett volna, a négygyerekeseké pedig harmada. A magyar családi pótlék nemzetközileg nem alacsony, de nem igazodik a családok szükségleteihez. Indokolatlanul kicsi a különbség az első és további gyermekek között, és ez az utolsó években még csökkent is. Belgiumban például a második gyermek az első gyerek családi pótlékának 1,9-szeresét, a harmadik 2,8-szorosát kapja. Nálunk 1991-ben az arányok 1, 1,2 és 1,3. Alig van különbség a családi pótlékban a kétszülős családok, és a gyermekeiket egyedül nevelők között. Egyáltalán nincs differenciálás a gyermekek kora szerint. Legalább az első két differenciálás roppant indokolt lenne, s csak a családok nem egész 30 százalékánál jelentene nagyobb kiadást. További előny, hogy fájdalommentesen megszűnhetne a három és többgyerekesek (csak a jobbmódúakat segítő) mai adókedvezménye, s a rendszeres nevelési segélyek zöme. (Indokolt esetekben továbbra is kellene persze segély.)

Ami a családi pótlék a többi jövedelemmel azonos elbírálását és együttes adóztatását illeti, ez látszólag egyszerű és igazságos megoldás, valójában azonban elvi és technikai problémákat vet fel. Elvileg én (több más ország gyakorlatához hasonlóan, és az említett „társadalmi előleg” gondolatának megfelelően) a családi pótlékot a gyermek jövedelmének tekintem. Ekkor az adóztatás értelmetlen. Ha mégis adóztatásra kerül sor, akkor többek között azt a nehéz technikai kérdést kell megoldani, hogy ki adózzon: az apa vagy az anya? A döntés új igazságtalanságok forrása. Ezeket elkerülhetővé tenné az ún. *splitting* bevezetése, amikor a házastársak összeadhatják jövedelmüket, és az adó alapja mindkét házastársnál az összes jövedelem fele. Ezt a (több helyen választhatóként alkalmazott) módszert valószínűleg a családi pótléktól függetlenül is ésszerű lenne

* A cikk a *Heti Világgazdaság* 1991. április 20-i számában hasonló címmel közölt frás némileg bővített változata.

megfontolni. (Egyszerűbb, mint a családi adóztatás, és mégis sok problémát megold.) Végül további számítások kérdése, hogy a családi pótlék adóztatása tényleg célzottabbá teszi-e a rendszert. Ha a mai családi pótlék mellett kezdenének adóztatni, ez csak azt jelentené, hogy a magasabb jövedelműek valamit veszítenek, de a szegényebbek semmit sem nyernek. A fentebb javasolt jelentős emelések mellett az adóztatás elképzelhető. Ám a költségvetés nem nyerne túl sokat, minthogy a többgyerekes és egyszülős családoknak így is csak a töredéke lenne magas jövedelmű. A társadalmi feszültségek viszont jócskán nőnének.

Mindent egybevetve, a gyermekszám és családtípus szerinti erősebb differenciálás lenne a leghatékonyabb, legolcsóbb „célzó” módszer. Ebben az esetben nem kellene megváltoztatni a csak nemrég megvalósult gyerekközpontú társadalomfilozófiát. E lépés legfontosabb eredménye azonban az lenne, hogy bürokrácia és megbélyegzés nélkül csökkene a gyermekek szegénysége.¹

JEGYZET

A családi pótléknak az itt kifejtett gondolatmenet szerinti módosításához szükséges számítások néhány alapadatát illetve a gyermekes családok szegénységére vonatkozó információkat jelen számunk 1. és 2. sz. tábla-összeállítása tartalmazza (ld. 120–121. old.)